

LUND UNIVERSITY

Den svenske Pan

Dunér, David

Published in:
Svenska Linnésällskapets årsskrift

2024

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Dunér, D. (2024). Den svenske Pan. *Svenska Linnésällskapets årsskrift*, 2024, 91-93.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Smärre meddelanden

Recensioner och anmälningar

Linneana

DEN SVENSKE PAN. Under Dalaresan 1734, när resesällskapet gått över fjällen till Norge och rastat i en ödslig skog, gjorde Linné en till synes alldaglig iakttagelse, som dock kom att visa sig vara mera betydelsefull än väntat. Medan hans trötta reskamrater låg och sov lade han märke till att hästarna gjorde skillnad mellan hälsosamt och skadligt foder. Att hästar och andra kreatur föredrog vissa växter före andra, det var i och för sig ingen originell observation – det visste nog varenda bonde – utan det originella i Linnés iakttagelse var att den väckte tanken att systematiskt gå till väga för att insamla mer kunskap om husdjurens preferenser och därtill försöka dra slutsatser om deras orsaker.

Åren 1747–1748 satte Linné i gång systematiska experiment där han gav ett antal lärjungar i uppdrag att genomföra matningsförsök med fem fyrfota husdjur (nötkreatur, get, får, häst och svin) som utfodrades med ett stort antal olika växter för att ta reda på vilka de föredrog och vilka de ratade. Försöken, som genomfördes på olika platser över hela landet, uppgick till över 2 000 och upprepades i många fall så mycket som 20 gånger, kan sägas vara bland de första ekologiska experimenten i vetenskapens historia. Linnés experiment inspirerade till liknande försök av de engelska botanisterna Richard Pulteney och Benjamin Stillingfleet, men även av svenska naturforskare som Pehr Gustaf Tengmalm och Peter Holmberger. Det hela påminner om en modern forskargrupp med doktorander och postdocs i ledning av en principal investigator, som genomför en resurskrävande och omfattande datainsamling. Dessutom finns projektets originaldata bevarade, och förvaras numera på British Library i London. Resultatet av projektet presenterades första gången i avhandlingen *Pan Svecicus*, som försvarades *pro exercitio* av värmlänningen Nils Hesselgren i Uppsala den 9 december 1749. Den har nu översatts till svenska av Leif Feltenius under titeln *Den svenske Pan* (Valda avhandlingar av Carl von Linné 89, 2024) med kommentarer och biografiska noteringar av Bengt Carlsson och Håkan Rydin. Titeln syftar på herd livet, Pan, den bockfotade herdeguden i den grekiska mytologin, motsvarigheten till romarnas Faunus.

Respondenten Nils Hesselgren var säker på sin sak, att han nu inte dukade fram ”någon återuppvärmd skåpmat utan helt och hållet ny vetenskap.” (6) Det hörde ju inte till ovanligheterna i dåtidens avhandlingar att presentera genomtröskade och söndertuggade allmänkunskaper. Här presenteras i stället något helt nytt, nya rön, som redovisas i långa tabeller med referenser till förstaupplagan av *Flora Svecica* (1745). Dessutom har dessa försöksdata frambragts utifrån en genomtänkt vetenskaplig metod, genom systematiska försök, och därtill med förbehåll för eventuella felkällor som kunde leda till missvisande resultat. Det gällde att hitta så många vildväxande arter som möjligt och välja ut lämpliga försöksdjur. Det räckte inte med ett försök, utan helst upprepade försök, för att tillförsäkra sig om riktigheten i slutsatserna. Därtill borde observatorn vara uppmärksam på när under växtsäsongen försöken gjordes. Vissa växter äts på våren, men ratas senare på sommaren, ”såsom vi under våren äter nässlor, men vem längtar efter dem sedan?” (8) Viss boskap äter blommorna, men inte stjälkarna eller bladen, och äter andra bladen men inte stjälkarna. Djuren får inte heller vara för hungriga, för då slukar de allt utan urskillning.

Linné spekulerar också kring de ekologiska omständigheterna vad gäller förhållandet mellan djur och växter, naturligtvis i enlighet med den linneanska fysikoteologin. Skaparen, som otvivelaktigt skapat växtriket som föda åt djurriket, har i sin oändliga visdom gjort en del växter osmakliga för vissa djur, men de samma är för andra i stället läckerbitar. På så sätt konkurrerar betesdjuren inte om födan, utan lämnar växter åt andra så att de kan klara livhanken. Djur som bryter mot denna lag straffas med sjukdomar, till och med döden. Ingen växt på hela jorden är helt giftig. Det finns alltid något djur som intar den som föda. ”Kon dör”, exempelvis, ”av sprängörten men geten äter den ivrigt.” (10) Djuren urskiljer de nyttiga och skadliga örterna genom smak och doft, men också genom förvärvad erfarenhet. Genom bittra smakupplevelser lär de sig vilka som kan ätas.

Dessa försök, menar avhandlingsförfattaren (som med all säkerhet är Linné själv), handlade inte om ren nyfikenhet – ”även om vetenskap, som visar oss vår Skapares häpnadsväckande verk, alltid bör skattas högt” (10). Inte heller avsåg de den medicinska användningen, utan experimenten syftade framför allt till den ekonomiska nyttan, således i enlighet med det frihetstida, linneanska utilistiska programmet. Därav kan man få veta vilka betesmarker som ger bästa foder för den ena eller andra djurarten, för att på så sätt göra bedömningar av vilka ängar som är mer välgörande som föda än andra. Hästar är exempelvis

mer känsliga inför vad de äter, medan getter är mer av allätare och eftertraktar särskilt toppar och blommor. Man kan därför ordna sina marker efter boskapens preferenser, för att därigenom få friskare och fetare boskap.

För vidare läsning, se Bengt Å. Carlsson, Camilla Björkman & Håkan Rydin, "Are cows pickier than goats? Linnaeus's innovative large-scale feeding experiment", *Biological Journal of the Linnean Society* 143:1 (2024), 1–18; Ulf Carlberg, "Geten och växterna på Linnés tid", *Heidrun* 2024:1, 9–13.

SVENSKA BUSKAR. I *Lärda tidningar* 1758, skriver anmälaren av en ny Linnéavhandling, *Frutetum Svecicum*, att det vore önskligt "at detta arbetet til de enfaldigares tjenst blefwe förswenskadt". Den anonyme anmälaren, som troligen var Linné själv, har nu efter 266 år fått sin önskan uppfylld. *Frutetum Svecicum* föreligger numera i svensk översättning av Lars Feltenius, utgiven i serien Valda avhandlingar av Carl von Linné nr 90 under titeln *Svenska buskar* (Svenska Linnésällskapet, 2024). För kommentarer och biografiska noteringar står Ingvar Svanberg och Erik Hamberg. *Frutetum Svecicum* försvarades av smålänningen David Magnus Virgander den 23 maj 1758. Denne Virgander blev sedermera domkyrkosysselman i Växjö och biträdande kyrkoherde i Tåvelsås i Småland.

Anmälaren, det vill säga Linné, syftade sannolikt på att avhandlingens ämne hade vidare betydelse än enkom för de lärde som talade latin, utan innehåller kunskaper och rön som kunde också vara till nytta för en vidare allmänhet, för bönder och trädgårdsodlare. Genom att sköta sina häckar, "ska bonden befrias från mycket besvär men ska däremot få mycket nöje och nytta." (25) *Frutetum Svecicum* är nämligen inte blott en vetenskaplig taxonomisk-systematisk avhandling i botanik, utan lite av en lantbrukslära och trädgårdsbok som tar upp de i Sverige förekommande buskarna, var de anträffas i landet, var de växer på fält eller i skogar, vilken jordmån och vilka ljusförhållanden de kräver – och inte minst deras nytta. Bär kan de ge för all del, och att de kan användas för att fläta korgar och annat, men det som Linné särskilt ville sprida kunskap om var buskarna som "levande gärdsgårdar". I stället för att bonden slösar virke på att bygga gärdsgårdar, kunde naturen själv tillhandahålla levande, taggiga och trassliga buskar som kunde hindra fåkreaturen att trampa ut på åkern eller in i trädgårdslandet. De levande gärdsgårdarna kunde till och med hindra spänstiga barn att ta sig över stängslet: "Bönderna klagar över att barn hoppar över de högsta stängsel, som omger deras trädgårdar med körsbär och annat men, om de med mindre